

András Németh in Imre Garai

Faze v razvoju madžarske pedagogike v 20. stoletju

Povzetek: Raziskave danes kažejo, da je v razvoju pedagogike kot akademske discipline možno ločiti več faz. Prvi del članka se osredotoča na pregled razvoja in posebnosti pedagogike na Madžarskem v prvi polovici 20. stoletja na podlagi arhivskih virov in sekundarne literature. Po drugi svetovni vojni je naraščal vpliv Sovjetske zveze, začela pa se je četrta faza razvoja pedagogike na Madžarskem. V drugi polovici članka raziskujemo tiste politične in družbene okoliščine, ki so preoblikovale madžarski institucionalni znanstveni sistem (univerze in akademijo znanosti) v dobi Rákosijeve diktature. Ta del članka temelji na rezultatih nedavno končane raziskave o obdobju stalinistične diktature, ki jo je financiral Madžarski znanstvenoraziskovalni sklad.

Ključne besede: zgodovina, pedagogika na Madžarskem, razvojne faze, disciplina, duhoslovna/kulturna pedagogika, veda o socializmu/komunizmu

UDK: 37(091)

Znanstveni prispevek

Dr. András Németh, redni profesor, Pedagoška fakulteta, Univerza Selye János Komárno, Bratislavská cesta 3322, 945 01, Komárno, Slovaška; e-naslov: nemeth.andras@ujvs.sk

Dr. Imre Garai, višji predavatelj, Fakulteta za izobraževanje in psihologijo, Univerza Eötvös Loránd Budimpešta, Egyetem tér 1-3, 1053 Budimpešta, Madžarska; e-naslov: garai.imre@ppk.elte.hu

Uvod

Mednarodni raziskovalni interes se trenutno usmerja na področje vzgoje in izobraževanja v nekdanjih socialističnih državah oz. na področje vzgoje in izobraževanja v času socializma. S tem opisom označujemo tiste države v Evropi in Aziji po letu 1945, ki so spadale v območje sovjetske interesne sfere ter so posnemale sovjetski tip družbenih in političnih struktur. Tako raziskujemo pedagogiko kot znanstveno disciplino v okoliščinah, ko na političnem prizorišču prevladuje ena stranka. Ekonomska proizvodnja in razdelitev dobrin sta bili načrtovani in organizirani v skladu z marksistično-leninističnimi načeli vladajoče stranke.

V zadnjih dveh desetletjih se je več raziskovalcev iz nekdanje Jugoslavije osredotočilo na razvoj pedagogike in z njo povezanih področij (Batinić in Radeka 2016; Miovska-Spaseva 2016; Protner in Vidmar 2016; Šušnjara 2016; Vidmar 2016; Zorić 2016; Živković in Spasenović 2016). Tudi madžarski raziskovalci so šele nedavno začeli razkrivati vzgojno-izobraževalne pojave »realnega socializma« (Donáth 2006; Golnhofer 2004, 2006, 2006a; Kéri 2006; Hopfner idr. 2009; Nagy 2006; Németh in Biró 2009; Németh idr. 2015; Németh idr. 2016; Pukánszky 2004; Sáska 2006; Szabolcs 2006, 2006a, 2006b).

Naša raziskava se osredotoča na novejšo tematiko razvoja znanosti sovjetskega tipa v danes posovjetskih državah. Raziskovalci so nedavno začeli kazati zanimanje za pedagoški pojav realnega socializma, tako nameravamo tudi mi preučiti pedagoške posebnosti komunistično-socialistične diktature na Madžarskem. Predmet naše analize sta pedagogika in njena struktura kot del prej omenjenega znanstvenega sistema. Članek ima dva dela. Prvi del prinaša pregled razvoja in posebnosti pedagogike na Madžarskem v prvi polovici 20. stoletja; omenjene procese analiziramo z uporabo arhivskih virov in sekundarne literature. V drugem delu članka pa preučujemo tiste politične in družbene okoliščine, ki so v senci Rákosijske¹ in

---

¹ Mátyás Rákosi je bil generalni sekretar Madžarske delavske stranke, MDS (kar je ime za madžarsko komunistično partijo), med letoma 1945 in 1953 ter ministrski predsednik med 1952 in 1953. Bil je najpomembnejši politični voditelj tistega časa.

Kádárjeve² diktature pomagale preoblikovati madžarski institucionalni znanstveni sistem (univerze in akademijo znanosti).

Ta del članka temelji na rezultatih nedavno končane raziskave o obdobju stalinistične diktature, ki jo je financiral Madžarski znanstvenoraziskovalni sklad. Preučili smo dejavnike, ki so v času Rákosijsve diktature (1949–1953) preoblikovali celotno strukturo univerz in akademskih disciplin, vključno s pedagogiko, na Madžarskem. Ključni viri vključujejo arhivsko gradivo (materiali univerz in ministrstev, poročila znanstvenih ustanov in o znanstvenih dogodkih) ter relevantno sekundarno literaturo (znanstvene knjige, učbenike in revije), ki je izšla v letih 2010–2015.

Teoretični in metodološki pristop – pojem discipline

V zadnjih desetletjih 20. stoletja je R. Merton v ZDA začel razvijati nove teoretične in metodološke pristope k raziskovanju v sociologiji znanosti. Za prilagoditev svojega koncepta je uporabil tudi empirično »strukturno-funkcionalistično« sociološko teorijo T. Parsonsa. Teoriji Parsonsa in Mertona sta v Evropi vidni tudi v delu N. Luhmanna, mi pa smo uporabili pojem discipline, kot ga je opredelil Luhmannov učenec Rudolf Stichweh; ta je postal zelo razširjen v raziskovanju zgodovine znanosti (Stichweh 1994). V zadnjih desetletjih je bilo na podlagi teh teoretskih konceptov narejenih več monografij in zbornikov, v katerih so obravnavali razvoj pedagogike z vidika socialne zgodovine (Drewek in Lüth 1998; Horn 2003; Horn idr. 2001; Wagner idr. 1991).

Eden izmed temeljnih elementov naše raziskave je makroteoretični vidik, ki sodi v okvir Stichwehovega pojmovanja znanstvene discipline; pogosto se uporablja v zgodovinskem raziskovanju znanosti, pa tudi v sistematičnem raziskovanju teorije znanosti (Becker 1989; Stichweh 1994). Po Stichwehu so znanstvena dela in raziskovalci bistven del znanosti (avtonomno znanstveno polje).

Z namenom razumeti mikrovzorice razvoja znanosti smo uporabili Bourdiejev »socioanalitični« koncept, ki je bil prvotno razvit za preučevanje globljih plasti družbe, prav tako smo prevzeli tudi kategorije in strukturo njegovega koncepta v zvezi s teorijo znanstvenih polj (Bourdieu 2005). Po Bourdieju so družbe večinoma sestavljene iz funkcionalnih prostorov, ki se lahko prepoznajo skozi različne družbene strukture. Ti prostori sestavljajo – kot vsakokratni socialni univerzum, ki se skozi čas in prostor spreminja – strukturo porazdelitve družbene moči in različnih vrst kapitala (finančnega, socialnega in kulturnega).

Zaradi nenehnega spreminjanja je potrebna takšna tipologija opisovanja trenutne oblike družbenih položajev, ki je uporabna tudi za dinamično preučevanje njenih sprememb. Bourdieu je bil mnenja, da bo ta kriterij izpolnjen, če se družbeni prostor interpretira kot dinamično polje aktivnosti, ki po eni strani vpliva na dejavnike

---

² János Kádár je bil pomemben politik v času Rákosijsve diktature. Opravljal je več pomembnih političnih funkcij v državi in stranki. Po revoluciji leta 1956 je bil izbran za prvega sekretarja prenovljene komunistične partije in bil dvakrat ministrski predsednik: v obdobjih 1956–1958 in 1961–1965. Med 1956 in 1989 je bil najpomembnejši voditelj madžarskega političnega življenja.

kot privlačna sila, po drugi strani pa služi tudi kot prostor, kjer se dejavniki med seboj spopadajo. Znotraj polja je uveljavljanje interesov določeno z razmerji moči in skladnostjo orodij ter ciljev, povezanih s temi razmerji (Bourdieu 2002, str. 44–48).

Širitev teoretičnega ozadja naše raziskave v smeri teorije polj je privedla do ugotovitve, da disciplina ustvari polje, ki je konstruirano na institucionalnih in kognitivnih elementih (Bourdieu 2005). Njena makrostruktura temelji na modifikaciji Stichwehovega pojmovanja discipline in tesni povezavi štirih elementov, ki jih je mogoče interpretirati v zgodovinskih procesih (Stichweh 1994, str. 13):

1. oblikovanje institucionalnega temelja: zgodovinski procesi profesionalizacije raziskovanja; pojav in oblikovanje pogojev za določeno polje discipline (znanstveno polje);
2. procesi razvoja komunikacijskih omrežij: disciplina (posebno znanstveno polje), ki vključuje lastne raziskovalce in oblikuje homogeno skupnost, specializirano za reševanje splošnih problemov (znanstvena skupnost);
3. procesi oblikovanja različnih proizvodov znanstvenega spoznanja: institucionalna in komunikacijska infrastruktura polja discipline omogoča oblikovanje skupnih znanstvenih rezultatov, ki so predmet znanstvenega spoznanja;
4. procesi izobraževanja mladih znanstvenikov in njihova poklicna socializacija v zgodovinski perspektivi: institucionalna funkcija določenega polja discipline je prenos znanja discipline na naslednjo generacijo profesionalcev ter zagotavljanje izobraževanja in socializacije svojim profesionalcem. To vključuje izbor profesionalcev, jasno določitev meja discipline ter selekcijske mehanizme, ki lahko zagotavljajo znanstvene standarde.

V svojem raziskovanju smo za analizo teh štirih dimenzij uporabili Bourdieujevo teorijo in njegovo strukturo pojmov o delovanju znanstvenih polj kot dela njegove teorije o pojmovanju aktivnosti (Bourdieu 2005). V skladu z njegovo teorijo vse znanstvene discipline tvorijo svoja lastna znanstvena polja, ki imajo svoje lastne strukture in kjer tudi poteka tekmovanje, ki pomaga polje vzdrževati in preoblikovati. Znanstveno polje se oblikuje in razvija na podlagi razmerja dejavnikov, ki delujejo znotraj njega. Znanstvena disciplina je tudi neke vrste prostor za tekmovanje, je družbeno konstruirano polje za delovanje, kjer se lahko različni dejavniki soočajo drug z drugim, bodisi za ohranitev bodisi za spremembo trenutne situacije znotraj polja.

V polju se razvija specifičen habitus, ki se nanaša na konkretno znanstveno disciplino. Po Bourdieuju je to personalizacija znanstvenega polja. Znanstvenik, ki pridobi posebnosti znanstvenega polja, ima iste strukture zaznavanja kot njegovo polje, zaradi česar se lahko nenehno podreja trenutnim pričakovanjem polja. Navade znanstvenikov se lahko razlikujejo glede na posebnosti znanstvenega polja, nanje pa lahko vplivajo tudi drugi dejavniki, na primer izvor, družbeno življenje ali poklicna kariera.

Discipline oblikujejo polja, ki so ločena drugo od drugega, so konstantna in jih je mogoče jasno identificirati: a) imajo ugledna imena, ki so uveljavljena v izobraževalnem, družbenem in disciplinarnem prostoru; b) imajo neodvisne in avto-

nomne oddelke, laboratorije, revije, mednarodne forume, procese za certificiranje poklicnega znanja, načine plačevanja in nagrade; c) imajo svoj lastni neodvisni znanstveni slog; č) ugledne znanstvene discipline imajo svoje lastne strogo opredeljene meje in d) položaj disciplin v hierarhiji znanosti je odvisen od njihovega splošno akumuliranega kapitala in njihove neodvisnosti od političnih, verskih ali ekonomskih vplivov (prav tam, str. 65–67).

Zaradi političnega značaja Rákosijsve dobe smo kot tretji ključni element našega raziskovanja v drugi polovici članka uporabili politično religijo (Baska 2015). E. Voegelin (1936) je napisal klasično delo, v katerem je opredelil in analiziral pomen politične religije v tridesetih letih 20. stoletja. Po njem zgodovina človeštva napreduje od transcendentnih religioznih verovanj (*überweltlich*) do notranje usmerjenih verovanj (*innerweltlich*) in ideologij (Balogh 2011). Zadnja se zdijo edina možna realnost, ki jo lahko ima neka rasa, razred ali narod. Ta zgodovinski proces vodi do pojava »modernih bogov«, ko uporaba simbolov religije in izrabljanje njene funkcije privede do zamenjave boga s politiko ali znanostjo. Kot rezultat tega procesa nastanejo predstave o svetu kot neomejenem znanju v tesni povezavi z zgodovinskimi procesi. Konec teh zgodovinskih procesov pomeni tudi konec zgodovine z možnostjo odrešitve, ki pomeni stanje popolnosti človeštva.

V zadnjem času je postalo popularno pojmovanje, ki ga je uvedel Voegelin in ki ponuja orodje za opisovanje totalitarnih režimov v 20. stoletju (Gentile 2000, 2003; Harting 2008). Gentile (2000) je v svojem delu o sakralizaciji politike pokazal, da hočejo totalitarni režimi zmeraj prevzeti državo – na legalen ali nelegalen način – ter ustvariti politični sistem, v katerem si bo nova oblast podredila celotno družbo. Novi vladarji poskušajo preoblikovati celotno družbo z antropološko revolucijo, zato so člani preoblikovane družbe pripravljani v celoti sprejeti glavne cilje partije s podreditvijo vseh vidikov svojih osebnosti, da bi ustvarili in utemeljili nadnacionalno civilizacijo.

Politične religije transformirajo totalitarno politično ideologijo v sakralni pojav, ki je nestrpen do drugih političnih gibanj, zaradi česar tudi poskušajo odstraniti te konkurenčne »prerokbe«. Dejavnosti, ki jih vodi zasebni interes, je treba – pod pritiskom – brez najmanjšega oklevanja nadomestiti z izpolnjevanjem ciljev politične elite. Novi sakralni rituali priskrbijo skupnosti oblike vedenja in etični kodeks. Z ideološkim pritiskom in oblikami fizičnega nasilja nad uglednimi člani nekdanje politične elite ali znanstveniki lahko nova politična elita prisili nebivalstvo, da se podredi novim socializacijskim shemam.³ Predstavniki političnega sistema, ki se popolnoma uskladijo s političnimi smernicami, so občudovani kot »svetniki«. Vsi družbeni podsistemi si močno prizadevajo doseči mesijanski cilj partije, ki je ustvariti utopično komunistično družbo. V tem procesu ima sistem vzgoje in izobraževanja kot pomemben element družbenih podsistemov veliko odgovornost.

³ To prizadevanje je mogoče opaziti v sodnih procesih v petdesetih letih, ko so ugledni posamezniki komunistične partije, pa tudi znanstveniki, na primer v tako imenovanem procesu proti podjetju MAORT (Madžarsko-ameriško podjetje za predelavo nafte) in proti podjetju za distribucijo elektrike, bili obsojeni na smrtno kazen ali dolgoleten zapor. Namen teh sodnih procesov je bil demonstrirati kar največjo politično moč komunistične partije in nedvoumno pokazati javnosti, da lahko konča enako, če ne bo sledila partijski indoktrinaciji (Romsics 2004, str. 311).

Madžarska pedagogika v prvi polovici 20. stoletja

Nedavne zgodovinske študije, osredotočene na analizo znanstvenih interakcij, ločijo tri temeljne faze v razvoju pedagogike v zahodni ter srednji in vzhodni Evropi. V prvi fazi, ki se je v različnih delih Evrope začela v različnih obdobjih, pedagogika še ni bila univerzitetna disciplina. Dinamika razvoja je postala intenzivnejša po institucionalizaciji dveh oblik izobraževanja pedagogov v zadnji tretjini 19. stoletja (Németh 2007). Po eni strani je šlo za artikulacijo pedagoške prakse in posameznih teoretskih konceptov – najbolj tipična oblika tega procesa je herbartizem. Po drugi strani pa se je takrat začel proces univerzitetne institucionalizacije pedagogike. Oddelki za pedagogiko, ustanovljeni v tem času, so bili tesno povezani s filozofijo, ki je pedagogiki nudila priložnost razvoja v univerzitetno disciplino, ker je filozofija ta status že imela. Druga faza razvoja pedagogike se je tako začela okoli leta 1880 in je trajala do konca prvega desetletja 20. stoletja. V tem času se je razvilo globalno pedagoško gibanje, ki je poudarjalo empirično raziskovalno paradigmo; to je še posebej veljalo za psihologijo, ki je postala še pomembnejša med družboslovnimi znanostmi. Omenjena paradigma je bila zelo popularna med osnovnošolskimi učitelji, samo gibanje pa se je hitro razvijalo. Hoteli so uveljaviti reforme v izobraževanju učiteljev. Različne smeri tega gibanja (reformska pedagogika, eksperimentalna pedagogika, pedologija) še niso bile popolnoma sprejete na univerzah. V naslednjih desetletjih je pedagogika postala znanost o vzgoji in izobraževanju, kot rezultat tega procesa pa sta se emancipirali reformska in empirična pedagogika (Hofstetter in Schneuwly 2002; za madžarsko recepcijo tega procesa gl. Németh 2004).

Zgodovino madžarske pedagogike kot znanosti je možno interpretirati kot zgodovino recepcije, predvsem uveljavljanja tujih (nemških) intelektualnih trendov. Še več, znanstvena učinkovitost se je presojala po hitrosti prevzemanja znanstvenih rezultatov Zahoda in izvirnosti prilagoditve. Z raziskovanjem razvoja madžarske univerze lahko ugotovimo, da je do njenega napredka prišlo z zahtevami po modernizaciji, izzivi in reformskimi rešitvami treh zaporednih faz reforme. Prva faza je trajala od *Poravnave*⁴ do preloma stoletja; to je bilo obdobje, ko so bili v skladu z reformami narodnega liberalizma in pedagoško-intelektualnimi smernicami herbartizma utemeljeni sodobni institucionalni sistemi madžarskega javnega šolstva, visokega šolstva in znanosti. Druga faza reforme je trajala od preloma stoletja do konca prve svetovne vojne in poveljnih revolucij. To je bila faza ekspanzije reformske in eksperimentalne pedagogike, kar je bilo nedvoumno tesno povezano z urbanizacijo ter pojavom radikalnih političnih in socialnih reformnih gibanj kot posledico kriz sodobnega časa. Tretja faza reforme pa je trajala od dvajsetih do sredine tridesetih let 20. stoletja. V tem času se je madžarska pedagoška znanost emancipirala in postala univerzitetna disciplina. Še več, njeni predstavniki so pomagali vladi pri uresničevanju rešitev nove izobraževalne politike v dvajsetih

⁴ S sprejetjem *Poravnave* (*Avstro-ogrška poravnava*) se je končalo dve desetletji dolgo dogovarjanje med madžarsko politično elito in habsburško dinastijo po revoluciji 1848–1849. Z odlokom parlamenta v letu 1867 je bila vzpostavljena politična in ekonomska stabilnost do konca »dolgega 19. stoletja«, ki je obema deloma avstro-ogrške monarhije zagotavljala izvrstno priložnost za gospodarski in družbeni razvoj (Romsics 2004, str. 17–20).

letih, da bi odgovorili na izzive *Trianonske mirovne pogodbe*⁵ (Németh 2002, 2005).

Razvoj univerzitetnih disciplin je bil tesno povezan s smernicami evropske modernizacije, še posebej s procesom profesionalizacije, ki je vodila do pojava posebnih poklicnih intelektualnih spretnosti. Po mnenju Gyánija in Köverja (2006) ta skupina vključuje tiste »intelektualce«, ki imajo univerzitetne ali akademske stopnje, niso pa opravljali administrativnega dela kot državni uradniki, ampak kot pravniki, zdravniki ali učitelji. Tako so delali kot profesionalci na lastnem poklicnem področju, s katerega so tudi dobili univerzitetno diplomo. Ta ozko interpretirani pojem vključuje svobodne poklice in tiste, ki niso uradniki: odvetnike, zdravnike, učitelje, inženirje, duhovnike, novinarje in druge ustvarjalne poklice, kot so umetniki, pisatelji in igralci. Madžarski intelektualci so bili večinoma uslužbenci, kar je še posebej prevladovalo med pedagogi in duhovščino (prav tam, str. 277–289).

Po zgledu prej omenjenih razvojnih teženj se je pedagogika razvila v neodvisno univerzitetno disciplino v procesu, ki ga je mogoče opazovati na vseh filozofskih fakultetah po srednji Evropi (Horn 2003; Tenorth in Horn 2001). Pri tem je madžarska univerzitetna pedagogika naredila tudi pomemben korak v razvoju v sodobno znanstveno disciplino. V nadaljevanju povzemamo glavne smernice tega razvoja po Stichwehu (1994).

Oblikovanje institucionalne podlage – infrastrukturni razvoj podpornih elementov raziskav

Do časa, ko se je povečala popularnost duhoslovne pedagogike, je razvoj pedagogike v znanost priznala Akademija znanosti Madžarske, prav tako so se razširile tudi njene institucionalne možnosti in meje. Oddelke za pedagogiko na vseh štirih madžarskih univerzah so vodili redni profesorji, ki so širili učne dejavnosti in raziskovalne teme. Večinoma so sodelovali s profesorji filozofije na filozofskih fakultetah. V znamenje priznanja so bili izvoljeni v redne člane akademije znanosti, prav tako pa so imeli široko mednarodno mrežo povezav.

Posebnost univerzitetnih učiteljev filozofskih fakultet je bila, da so bili med njimi tako predstavniki katoliške duhovščine (Gyula Kornis ali Cecil Bognár) kot tudi protestantski teologi, kar je mogoče razložiti s pozno sekularizacijo. Še več, sodobni proces ocenjevanja, ki je opredeljeval selekcijo intelektualcev z meritokratskimi kriteriji zahodnega tipa, ni bil edini način za pridružitve intelektualni eliti. Člani intelektualne elite so smeli postati tudi člani položajne elite, zaradi česar je univerzitetna intelektualna elita zasedala vodilne položaje v znanstvenih organizacijah in prav tako imela vplivne položaje v religioznih organizacijah. V zvezi s članstvom v teh elitnih skupinah je treba poudariti še dodatno zahtevo: tisti intelektualci,

---

⁵ 4. junija 1920 podpisana *Trianonska mirovna pogodba* je imela katastrofalne posledice za Madžarsko. »Zgodovinska Madžarska« je imela 18,2 milijona prebivalcev, njeno ozemlje pa je obsegalo 282.000 kvadratnih kilometrov brez Hrvaške. Kot rezultat pogodbe se je prebivalstvo zmanjšalo na 7,6 milijona in ozemlje na 93.000 kvadratnih kilometrov (Romsics 2004, str. 147). Posledica zahtev pogodbe so bile hude politične in družbene krize, ki so se poznale tudi na področju vzgoje in izobraževanja.

ki so bili kandidati za intelektualne položaje, so morali biti zavezani krščanskim vrednotam, ki so vplivale na znanstveno raziskovanje in na znanstvene pristope. Sprejemanje teh vrednot se je takrat pričakovalo od vseh državnih uradnikov. Njihov družbeni položaj je bil »gosposki«, morali so slediti tistim splošnim etičnim pravilom, ki so bila v skladu z njihovim družbenim položajem (Gyáni in Köver 2006, str. 239–242).

Število zasebnih univerzitetnih docentov in njihovih objav se je močno povečalo, pa tudi teme njihovih predavanj so postale bolj raznolike. Do sredine tridesetih let 20. stoletja je 14 znanstvenikov dobilo naziv »zasebni docent«, profesorji filozofije ali pedagogike pa so imeli predavanja iz pedagogike tudi na podeželskih fakultetah in ne samo v prestolnici. Vse podeželske univerze so lahko svojim študentom ponudile predavanja iz pedagogike, zaposlenega pa so imele vsaj enega zasebnega univerzitetnega docenta. Študij pedagogike je bil možen tudi v okviru učiteljišč, ki so se razširila po odloku parlamenta iz leta 1924. Z ustanovitvijo učiteljišč je oblast želela narediti izobraževanje učiteljev bolj sistematično (Garai 2016, str. 184–187). Obiskovanje teoretičnih in metodoloških predavanj iz pedagogike je bilo obvezno za študente, ki so želeli postati učitelji na sekundarni stopnji. Na univerzah so bili ustanovljeni tudi pedagoški inštituti, ki so imeli svojo lastno knjižnico in laboratorij. Z reformo univerze leta 1933 so morali vsi študenti obvezno obiskovati predavanja vsaj 20 ur tedensko, prav tako pa se je od njih pričakoval en opravljen seminar ali proseminar na semester.

Razvoj in spreminjanje omrežij znanstvene komunikacije

V drugi polovici 19. stoletja so se pojavili neodvisna znanstvena združenja in revije, njihovo število pa je hitro naraščalo do leta 1946.⁶ Pri ustanavljanju in vodenju teh združenj so imeli pomembno vlogo redni in izredni univerzitetni profesorji. Pomembno se je večalo tudi število znanstvenih publikacij in revij, prav tako so se zviševali njihovi profesionalni standardi. Znanstvene publikacije, ki so dosegale standarde evropskih znanstvenih del, so nastajale večinoma pod vplivom kulturne oz. duhoslovne pedagogike, njihovo število je v dvajsetih in tridesetih letih hitro raslo. Redni in izredni profesorji so objavili sto teoretskih, filozofskih, antropoloških ali psiholoških pedagoških monografij, imeli pa so večinoma mednarodne povezave z nemškimi znanstveniki.

---

⁶ Ustanovljeno leta 1891: Madžarsko pedagoško društvo (*Magyar Pedagógiai Társaság*); leta 1892: revija *Madžarska pedagogika* (*Magyar Paedagogia*); leta 1906: Madžarsko društvo za preučevanje otrok (*Magyar Gyermektanulmányi Társaság*); leta 1907: prva številka revije *Otrok* (*A Gyermek*). Druge revije: 1908: *Madžarska srednja šola* (*Magyar Közéiskola*), 1909: *Madžarska specialna pedagogika* (*Magyar Gyógyipädagógia*), 1926: *Na poti prihodnosti* (*A jövő útjain*), 1927: *Pregled protestantskega izobraževanja* (*Protestáns Tanügyi Szemle*).

Oblikovanje produktov znanstvenega spoznanja in njihov razvoj

Na Univerzi v Budimpešti in med pedagoškimi raziskovalci je začela prevladovati nova teoretska paradigma, duhoslovna pedagogika. Čeprav je v dvajsetih letih na podeželskih univerzah v pedagoških krogih prevladovalo novokantovstvo, je bila tam duhoslovna/kulturna pedagogika zelo hitro sprejeta. Spremembo odnosa do duhoslovne/kulturne pedagogike je mogoče opazovati ob spreminjanju programov in tem javnih predavanj. Še en primer te spremembe se kaže v uredniškem odboru Madžarskega pedagoškega leksikona (Magyar Pedagógiai Lexikon), ki so ga sestavljali učitelji z Univerze v Budimpešti (Ernő Fináczy, Gyula Kornis) in nemški predstavniki duhoslovne pedagogike (Spranger in njegovi kolegi). Kot rezultat razvoja metod duhoslovne/kulturne pedagogike so bile marginalizirane metode empiričnega raziskovanja, vseeno pa je znanstveno delo Ödöna Weszelyja na Univerzi v Pécsu potrdilo preživetje eksperimentalne pedagogike.

Izobraževanje mladih znanstvenikov in njihova poklicna socializacija

V tem času se je prav tako povečalo število znanstvenikov z doktoratom znanosti iz pedagogike, zato je mnogo raziskovalcev pedagogike, izrednih in rednih univerzitetnih profesorjev izšlo iz teh doktorskih študentov (Lajos Prohászka, Béla Tettmant, Erzsébet Baranyai) (Németh 2002, str. 372–375).

Kot je opozoril Romsics (2004), je mogoče madžarsko politiko opisati kot omejen parlamentarni politični sistem, ki je imel med letoma 1919 in 1944 »avtoritativne« elemente. Nekateri elementi, kot pluralnost političnega življenja, odgovornost vlade parlamentu, neodvisno sodstvo in pluralistično intelektualno življenje, so izvirali iz demokratičnega političnega sistema v obdobju dualizma. Kljub temu pa je bilo delovanje političnega sistema v času med obema vojnama absolutno antidemokratično. Odprt volilni sistem do leta 1938, pretiran vpliv vlade, omejevanje svobode tiska ter rasna in verska diskriminacija so onemogočali oblikovanje demokratične konkurence med parlamentarnimi strankami. Zanimiva posebnost madžarskega političnega in družbenega sistema je bil njegov prehodni značaj, ki se v mednarodni literaturi pogosto navaja kot »avtoritativni«.

Institucije pluralnega političnega sistema so na ta način funkcionirale do leta 1945. Obstajala je avtonomija kapitala in z njo organizacije, ki so si prizadevale za interese ekonomskih in industrijskih elit, vendar sta bila njihov vpliv in možnost doseči lastne politične cilje omejena. Tisk, izdajanje knjig, umetniško delovanje ter delovanje javnega in visokošolskega izobraževalnega sistema so bili dovoljeni, vendar je na njihovo delovanje vplivala nacionalistična krščanska ideologija, omejena pa je bila tudi njihova avtonomija. Vpliv religije je bil izredno močan tudi na področju osnovnega šolstva in v osemletnih sekundarnih šolah, katerih funkcija je bila izobraževanje elite.

Nacionalizacija⁷ visokega šolstva, posebnosti komunistične pedagoške znanosti

Kot rezultat politične in gospodarske transformacije se je v zgodovini madžarskega visokega šolstva v petdesetih letih začelo novo obdobje, ki je napovedovalo velike spremembe na tem področju. Komunistično razumevanje znanosti, ki je zanikalo znanstvene norme zahodnega tipa, je paradigmatsko preoblikovalo ustanove in infrastrukturo akademije znanosti in univerz. To preoblikovanje je spremenilo socializacijsko shemo znanstvenikov, komunikacijske strukture in tradicionalno razumevanje znanstvenega dela.

Na podlagi sprememb se je oblikoval model socialistične discipline, ki se je močno razlikoval od razumevanja znanosti zahodnega tipa. Ta socialistični model je zavračal meritokratske standarde in indoktrinacijske funkcije, kvazireligiozna naravnost pa je skoraj prekinila tradicionalne oblike ustvarjanja znanstvenih produktov. Močno sta se spremenila tudi družbena sprejemljivost disciplin in kadrovanje znotraj njih.

Po začetku nove faze leta 1945 se je spremenil tudi znanstveni razvoj pedagogike. Njena naloga je bila opredeljena s temeljno dihotoomijo komunistične ideologije, ki je razdelila svet na dva dela. V skladu s to kvaziteološko retoriko je usoda sveta določena s spopadom nebeških in zlobnih sil. Komunistična partija, ki v tem spopadu predstavlja »dobro« stran, je znanstvene discipline pripravila do tega, da služijo »miru človeštva«, ustanovila pa je tudi nove znanstvene ustanove, ki so ekonomski proces naredile bolj predvidljiv in smotrni. Predstavniki druge, »zlobne« strani so agresorji in kapitalistični lovci na dobiček, ki hočejo zavreti nadaljnji razvoj znanosti. To temeljno značilnost retorike diktature stalinističnega tipa je omogočila obsežna kulturna indoktrinacija, ki je prepisala abstrakcijo in kognitivni pristop.

Proces nacionalizacije v visokem šolstvu se je začel v prvi polovici leta 1949 (ministrski odlok 260/1949 z dne 12. januarja). Temu so vsakega pol leta po zasedanjih sekretariata Madžarske delavske stranke (MDS) sledile reforme na univerzah in akademiji znanosti. Stranka je javnosti zgolj dovolila vedeti, da potekajo v visokem šolstvu pomembne reforme. Komunistični politiki so poudarjali, da lahko akademije in univerze obiskuje več študentov kot prej,⁸ pa tudi finančna podpora temu področju se je povečala nad pričakovanji.⁹ Partija je prestrukturirala znanstveno področje, s čimer se je močno spremenila vodstvena vloga ministrstva za vero in pouk. Sočasno s kritiko vsakega oddelka ministrstva je partija iz njega izločila nekaj področij ter ustanovila nove inštitute za potrjevanje teh ločenih področij (Kalmár

⁷ Ta izraz se nanaša na gospodarski in politični proces s konca štiridesetih in začetka petdesetih let 20. stoletja na Madžarskem, ko je oblast, ki jo je prevzela komunistična partija, razširila svoj vpliv na podjetja in družbene ter politične organizacije. Komunistična oblast je uporabljala zakonodajne organe za sprejemanje zakonov, s katerimi je lastništvo podjetij ali organizacij pripadlo državi (Romsics 2004, str. 310–313).

⁸ Zasedanje Centralnega komiteja MDS 27. novembra 1948. Madžarski narodni arhiv (MNA), fond 276, mapa 52, enota 4, str. 41–42.

⁹ Zasedanje Centralnega komiteja MDS 2. aprila 1949. MNA, fond 52, mapa 52, enota 6, str. 33–35.

2014, str. 58).¹⁰ Zaradi kritike oddelka za univerze in akademije pri ministrstvu je bil tudi ta preoblikovan, njegova vloga pa je bila omejena na nadzorovanje delovanja univerz in akademij.

Druga smer transformacije institucij znanosti je bila uveljavljena leta 1949, ko sta bila združena madžarski znanstveni odbor in Akademija znanosti Madžarske. S tem dejanjem je komunistična partija lahko dosegla tudi preoblikovanje akademije znanosti, torej s podporo organizacije, ki so jo sestavljali komunistični znanstveniki. Pred združitvijo je partija skrbno izbrala tiste znanstvenike, ki so bili s političnega in znanstvenega vidika primerni za člane tako preoblikovane akademije.¹¹ Med uveljavljanjem tega procesa pa je partija ugotovila, da je zgolj nekaj znanstvenikov resnično zavezanih njenim političnim ciljem. Zaradi tega so sprejemali nevtralno politično usmerjenost vseh znanstvenikov, razen tistih s področja družboslovja in humanistike. Za naravoslovce tako ni bilo treba, da so navdušeni nad trenutnimi partijskimi cilji, četudi se je od njih pričakovalo, da ne bodo javno načenjali vprašanj splošne partijske politike, po drugi strani pa se je od znanstvenikov s področja družboslovja in humanistike pričakovala zavezanost partijski ideologiji in indoktrinaciji. Od njih se je pričakovalo, da bodo opravili ključno vlogo pri vzpostavljanju temeljev socialističnega političnega in družbenega reda.¹² Preoblikovanje meja znanstvenega polja se ni končalo konec leta 1949, saj je MDS akademiji znanosti naložila nalogo pridobivanja mladih znanstvenikov z ustanovitvijo odbora za izobraževanje znanstvenikov (OIZ). Z izobraževanjem kandidatov na podlagi odloka iz leta 1950 je nadzorovanje »vstopnine« (kot je ta pojem utemeljil Bourdieu) postala naloga akademije, s čimer je ta postala najpomembnejša ustanova za potrjevanje madžarskih znanstvenih ustanov in njihovih znanstvenikov.¹³ Druge znanstvene skupnosti so bile preoblikovane leta 1951. Z ustanovitvijo odbora za znanstvene nazive (OZN) je partija določila znanstvenike, ki so postali doktorji znanosti ali kandidati za doktorje znanosti, in jim dala nadaljnje »dovoljenje za delovanje« na njihovih znanstvenih področjih.

Skupaj je bilo OZN poslanih 340 prošenj za odločitev o pridobitvi višjega znanstvenega naziva, od tega je bilo le 81 znanstvenikov članov komunistične partije.¹⁴ Partija je hotela imeti neposreden vpliv na nekatera znanstvena področja. Znanstvenike s področja tehnike ali naravoslovja so poskušali prepričati ali vsaj okrepiti njihovo naravno politično ravnanje s podelitvijo štipendij in napredovanjem vodilnih oseb na teh področjih na visoke upravne položaje. Močno podporo tem znanostim je mogoče potrditi z analizo števila sovjetskih štipendij tem znanstvenikom¹⁵

¹⁰ Predlog zakona o preoblikovanju vlade Republike Madžarske (št. 2267/1949). MNA, fond 276, mapa 54, enota. 48, str. 17–18.

¹¹ György Alexits: *Predlog sekretariatu o preoblikovanju Akademije znanosti Madžarske in Madžarskega znanstvenega komiteja*. Budimpešta, september 1949. MNA, fond 276, mapa 54, enota 62, str. 14–21.

¹² György Alexits: *Predlog o članih in strukturi Akademije znanosti Madžarske*. Budimpešta, 18. oktobra 1949. MNA, fond 276, mapa 54, enota 67, str. 29.

¹³ *Predlog o uveljavitvi izobraževanja kandidatov*. Budimpešta, 17. avgusta 1950. MNA, fond 276, mapa 54, enota 114, str. 8–10.

¹⁴ Madžarska akademija znanosti: *Poročilo o napredovanju znanstvenikov v višje znanstvene nazive. 1. skupina univerzitetnih učiteljev*. Budimpešta, 4. julija 1952. MNA, fond 276, mapa 54, enota 201, str. 44.

¹⁵ Centralni komite MDS, Direktorat za agitacijo in propagando, predlog za dodelitev znanstvenih štipendij. Budimpešta, 11. januarja 1949. MNA, fond 276, mapa 54, enota 26, str. 4.

in imenovanji direktorjev inštitutov ob ustanavljanju novih univerz iz tehniških fakultet.¹⁶ Asimetričen odnos med naravoslovjem in humanistiko je mogoče razložiti z njunima različnima vlogama pri izpolnjevanju ciljev prve petletke in novimi izzivi na področjih sovjetskega vpliva v Evropi, ki so bili rezultat znanstveno-tehnične revolucije (Kalmár 2014, str. 73).

Akademija znanosti je dejansko potrjevala raziskovanje in kariere znanstvenikov, še več, partija je upala, da bo lahko neposredno vodila vse univerze z ustanovitvijo nove državne institucije. Obrisi odbora za visoko šolstvo so se izostrili v drugi polovici leta 1950. Partija je hotela odbor oblikovati kot osrednji oblastni organ za področje sistema visokega šolstva v povezavi z oddelkom za univerze in akademije na ministrstvu za vero in pouk – ali namesto njega. Pomembni politiki so menili, da enota ministrstva ne bo mogla biti sama kos operativnim nalogam vodenja celotnega visokega šolstva.

Glede na notranjo partijsko logiko so morali zgolj še najti primerne znanstvenike za vodilna mesta, da bi dobili popoln nadzor nad celotnim visokim šolstvom, saj so že preoblikovali strukturo univerzitetnega sistema in ustanovili nova vodstvena telesa. Pomanjkljivosti teh metod pa so se očitno pokazale, ko je partija hotela imenovati prorektorje in prodekane. MDS je nacionalizacijo madžarskega visokega šolstva obravnavala kot vprašanje vodenja, hoteli so ustvariti totalno oblast z ustanovitvijo univerz ozkega profila za določene discipline in izbrati politično lojalne znanstvenike za vodenje znanstvenih inštitutov. Socializacija nove generacije znanstvenikov pa je znotraj vsake discipline potekala zelo počasi, tako se je za nekatere znanstvenike, ki so bili imenovani za prorektorje, pokazalo, da so nelojalni ali sovražni do politike partije oz. da ne podpirajo sprememb v visokem šolstvu.¹⁷ Zaradi tega je partija prišla do ugotovitve, da ne more najti dovolj zanesljivih znanstvenikov za vodilne položaje.¹⁸ To vprašanje so odložili in umaknili z dnevnega reda na zasedanju 5. aprila 1951. Ugotovitev, da partijski cilj popolnega nadzora nad visokim šolstvom ni mogel biti v celoti dosežen, je politike motivirala za spremembo metod.

Neuspeh pri imenovanju prorektorjev univerz je politike na področju visokega šolstva prisilil, da so našli nove metode za nadaljevanje procesa nacionalizacije. Partija je sicer okrepila svojo organizacijo, da bi zadržala strog nadzor nad univerzami in akademijo znanosti, kljub temu pa niso bili zadovoljni zgolj z izvajanjem reform, zato so sprejeli dodatne ukrepe za povečanje partijskega nadzora nad visokim šolstvom. S transformacijo načina preverjanja in odstranitvijo preostalih elementov meščanske pedagogike je partija želela spremeniti sistem vodenja. Koncept ustanovitve samostojnega ministrstva za visoko šolstvo je po sovjetskem vzoru nastal iz ideje, da bi pod nadzorom novega ministrstva morali novi inštituti

¹⁶ István Friss: *Predlog sekretariatu glede decentralizacije in specializacije tehniških univerz*. Budimpešta, 2. junija 1951. MNA, fond 276, mapa 54, enota 147, str. 18–23.

¹⁷ »Imel je zaničljive opazke o ljudski demokraciji. V ideološkem smislu ni dovolj razvit, imel je klerikalne poglede.« Kadrovski opis dr. Józsefa Varója. Budimpešta, 9. marca 1951. MNA, fond 276, mapa 54, enota 134, str. 80.

¹⁸ Zapis o predlogih za prorektorje in prodekane. Budimpešta, 9. marca 1951. MNA, fond 276, mapa 54, enota 134, str. 89.

usklajevati teoretičnoznanstveno vodstveno vlogo akademije z nalogami univerze glede raziskovanja in izobraževanja mladih znanstvenikov.¹⁹

Dejansko ustanovitev neodvisnega ministrstva za visoko šolstvo ni služila le kot sredstvo za povečanje državnega vodstva univerz, ampak tudi kot priložnost za oblast, da upravlja in neposredno vpliva na načine poučevanja na univerzah ter na raziskovalne projekte v vseh znanostih. To naj bi bil tudi zadnji korak pri preoblikovanju celotnega področja znanosti, ker je v prejšnjih fazah procesa nacionalizacije partija že regulirala in potrdila kriterije za bodoče znanstvenike (»vstopnina«),²⁰ spremenjena je bila vloga znanstvenih združenj, med prejšnjimi fazami nacionalizacijskega procesa pa se je že vplivalo tudi na metode določenih znanstvenih področij.²¹ Do leta 1952 je ostalo zelo malo elementov univerzitetne strukture, ki bi spominjali na model univerze Humboldtovega tipa, ki se je oblikoval na podlagi neohumanistične filozofije v srednji in vzhodni Evropi v drugi polovici 19. stoletja. Struktura madžarskega visokega šolstva je z ustanavljanjem univerz ozkega profila začela spominjati na sovjetske in francoske modele univerze. Francoski sistem visokega šolstva je bil v 19. stoletju večinoma sestavljen iz posebnih licejev in akademij (*grandes écoles*), ki jih je potrjevala upravna organizacija (cesarska univerza). Ta model je imel skupne značilnosti z ruskim – in kasneje sovjetskim – sistemom visokega šolstva (Tóth 2001, str. 99–101). Politična elita je začela zaznavati te spremembe, zaradi česar so se odločili za preimenovanje univerz in akademij. Novoustanovljene univerze ozkega profila pa so se, paradoksalno, s sklicevanjem na tradicijo pokazale kot največji nasprotniki te ideje.²² Zato se je morala partija tej ideji odpovedati, politiki pa so objavili konec preoblikovanja visokega šolstva z ločitvijo izobraževanja učiteljev od poklicnega izobraževanja na univerzah. Po Stalinovi smrti so politične spremembe v državah srednje in vzhodne Evrope, vključno z Madžarsko, omogočile izvajanje nekaterih sprememb na univerzah, ki so se uresničile šele v drugi polovici petdesetih let. Po revoluciji na Madžarskem leta 1956 se je politična klima bistveno spremenila, partija se je odločila opustiti prakso preskriptivnih kurikulumov in je dovolila univerzam, da znotraj določenih parametrov, ki so bili usklajeni s političnimi zahtevami, same opredelijo pogoje za svoje izobraževalne programe. Prejšnji elementi sekundarnega izobraževanja učiteljev (posebne internatske šole za izobraževanje učiteljev ter odbori za izobraževanje učiteljev na univerzah) so se obdržali, univerzam pa je bilo celo dovoljeno, da študentom podeljujejo nižje znanstvene nazive. Kljub temu pa so bile te izboljšave odpravljene z novimi reformami leta 1963, ki so ponovno uvedle preskriptivno kurikularno ureditev (Ladányi 2008, str. 104–119).

¹⁹ Márton Horváth: *Trenutna situacija našega visokošolskega izobraževalnega sistema in njegovega sistema vodenja*. Budimpešta, 21. aprila 1952. MNA, fond 276, mapa 54, enota 190, str. 14–19.

²⁰ »Vpisnina« je bila regulirana s preoblikovanjem sistema pridobivanja znanstvenih nazivov leta 1951.

²¹ Márton Horváth: *Zapis o trenutni situaciji našega visokošolskega sistema izobraževanja in njegovega sistema vodenja*. Budimpešta, 21. aprila 1952. MNA, fond 276, mapa 54, enota 190, str. 3.

²² Márton Horváth: *Predlog imen za akademije in univerze*. Budimpešta, 19. avgusta 1952. MNA, fond 276, mapa 54, enota 207, str. 170–171.

Z omejevanjem avtonomije elitnih znanstvenikov na univerzah in na akademiji znanosti so začele značilnosti univerzitetnega modela sovjetskega tipa še bolj prevladovati. Institucionalizirana oblika tega pojava je »nomenklaturni« sistem. Člani nomenklature so tisti posamezniki, ki so na različnih strankarskih ravneh imenovani za uradnike. Socialistično-komunistična znanstvena elita je postala elita proizvajanja ideologije namesto znanstvenikov in izobraževalcev, ki preučujejo naravne in družbene pojave z uporabo tradicionalnih in strogo nadzorovanih metod. Njihova najpomembnejša naloga je bila služiti interesom razraščajočega se političnega polja.

Sklep

Po preučevanju opisanih sprememb lahko ugotovimo, da je pedagogiko, ki je bila prej avtonomno znanstveno področje, globinsko preoblikovanje odnosov avtonomije/heteronomije močno zaznamovalo. Oblikovanje temeljnih elementov partijske države je ustvarilo politične pogoje za spremembo celotnega spektra področja znanosti. Institucionalni okviri zagotavljanja avtonomije in standardov znanstvenega dela so bili opuščeni in nadomeščeni s kolektivnimi vodstvenimi telesi. To je povzročilo odpravo avtonomije madžarskih prostorov disciplin, ki so bili relativno neodvisni od neposrednega političnega vpliva.

Odprava avtonomije znanstvenega področja, ki je bila značilna tudi za pedagogiko v prvi polovici 20. stoletja, je imela resne posledice za vse njene komponente. S sledenjem normam nomenklature je pedagogika postala del političnoideološkega polja, ki je bilo potrjeno s totalitarnimi ukrepi novega političnega sistema. Madžarski znanstveniki s poklicno in znanstveno avtonomijo so postali člani »duhovniškega reda« in so k osnovnemu in visokemu šolstvu pristopali z misijonarsko gorečnostjo. Ustvarili so tudi »ateistično teologijo« komunistične »državne religije« ter tako tudi sami postali del političnega polja (Bourdieu 2005).

Madžarska komunistična/socialistična pedagogika kot del širše socialistične pedagogike je nasprotovala meritokratski percepciji znanosti zahodnega tipa. Socialistični raziskovalci vzgoje in izobraževanja so prenehali raziskovati na temelju prejšnjih načel in načinov preučevanja pedagoških pojavov (empirični pristopi k zaznamim pedagoškimi dogodkom, oblikovanje hipotez in nato njihovo potrjevanje ali zavračanje z uporabo ustreznih metodoloških pristopov). Novi teoretiki pedagogike so transformirali pedagoška navodila stalinistične variante marksizma-leninizma, ki so normativne principe kot ateistično teologijo vključevala v doktrinarne pedagoške teoreme. Socialistični pedagoški znanstvenik – kot ideološko predan »spreobrnjenec«, ki je zanikal načela znanstvenega etosa zahodnega tipa – je uporabljal to politično indoktrinacijo kot sredstvo za prevzgojo članov družbe v skladu s trenutno politično ideologijo partije. Da bi izpolnili njen cilj, so ti znanstveniki uporabljali literarno epski jezik namesto eksaktnega znanstvenega. To je pripeljalo do zatrtja abstraktnega spoznanja, znanstvenoanalitičnega mišljenja, kritičnega pristopa in kognitivnega abstraktnega pogleda.

V nasprotju z Medvešem (2015, str. 2), ki je opisoval »socialistično pedagogiko« v Sloveniji, madžarska pedagogika v petdesetih letih ni prevzela družbeno reflektivne funkcije. Njen kritični pristop je bil omejen na kritiziranje predhodnih znanstvenih pedagoških konceptov (na primer duhoslovne pedagogike) in njena naloga oskrbovanje politične elite z novimi teorijami, ki so ideološko temeljile na marksizmu-leninizmu, za prestrukturiranje sistema madžarskega javnega in terciarnega izobraževanja. Kot smo videli, so znanstvene meje pedagogike zbledele, njena vloga pa je bila omejena na vdor v jedrne dele drugih disciplin skozi metodološka vprašanja in na posredovanje partijske ideološke indoktrinacije javnosti.

Literatura in viri

- Balogh L. L. (2011). Totalitarizmus és politikai vallások. *Kommentárm*, 6, št. 1. Dostopno na: http://kommentar.info.hu/iras/2011_1/totalitarizmus_es_politikai_vallasok (pridobljeno 15. 4. 2016).
- Baska, G. (2015). Rituális elemek a Rákosi-korszak pedagógiai sajtójának propaganda szövegeiben. V: G. Baska in J. Hegedüs (ur.). *Égi iskolák, földi műhelyek*. Budapest: ELTE PPK, str. 344–358.
- Batinić, Š. in Radeka, I. (2016). The development of and prospects for pedagogy in Croatia. *Sodobna pedagogika*, 67, št. 3, str. 54–68.
- Becker, T. (1989). *Academic tribes and territories. Intellectual enquiry and the cultures of disciplines*. Buckingham: The Society for Research into Higher Education – Open University Press.
- Bihari, M. (2005). *Magyar politika 1944–2004*. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bourdieu, P. (2002). *A gyakorlati észjárás*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Bourdieu, P. (2005). *A tudomány tudománya és a reflexivitás*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Drewek, P. (1998). Educational Studies as an Academic Discipline in Germany at the Beginning of the Twentieth Century. V: P. Drewek in C. Lüth (ur.) *History of Educational Studies*. Gent: CSHF, str. 175–194.
- Garai, I. (2016). *A tanári elitképzés műhelye. A Báró Eötvös József Collegium története 1895–1950*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium.
- Garai, I. (2016). A magyar felsőoktatás strukturális átalakítási és államosítási kísérletei az 1949–1953 közötti időszakban. V: A. Németh, I. Garai in A. Szabó Zoltán (ur.). *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában*. Budapest: Gondolat Kiadó, str. 119–160.
- Gentile, E. (2000). Die Sakralisierung der Politik – Einige Definitionen, Interpretationen und Reflexionen. V: H. Maier (ur.). *Wege in die Gewalt – Die modernen politischen Religionen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, str. 166–182.
- Gentile, E. (2001). *Le religioni della politica. Fra democrazie e totalitarismi*. Roma: Laterza.
- Gyáni, G. in Kövér, G. (ur.). (2006). *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Harting, A. S. (2008). *Verheißung und Erlösung. Religion und ihre weltlichen Ersatzbildungen in Politik und Wissenschaft*. Wien: Passagen Verlag.

- Hofstetter, R. in Schneuwly, B. (ur.). (2002). *Erziehungswissenschaften in 19.–20. Jahrhundert. Zwischen Profession und Disziplin*. Bern: Peter Lang Verlag.
- Hopfner, J., Németh, A. in Szabolcz, É. (ur.). (2009). *Kindheit – Schule- Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa 1948–2008*. Frankfurt am Main–Oxford–Wien: Peter Lang Verlag.
- Horn, K.-P. (ur.). (2001). *Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa. Aufklärerische Traditionen – deutscher Einfluß – nationale Eigenständigkeit*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Horn, K.-P. (2003). *Erziehungswissenschaft in Deutschland im 20. Jahrhundert*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt.
- Kalmár, M. (2014). *Történeti galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Ladányi, A. (2008). *A középiskolai tanárképzés története*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Miovska-Spaseva, S. (2016). The study of pedagogy in the Republic of Macedonia: development and contemporary challenges. *Sodobna pedagogika*, 67, št. 3, str. 124 – 140.
- Medveš, Z. (2015). Socialist pedagogy: Caught between the myth of the fairness of the unified school and cultural hegemony. *Sodobna pedagogika*, 66, št. 2, str. 14–41.
- Németh, A. (2002). *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Németh, A. (2005). *A magyar pedagógia tudománytörténete*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Németh, A. (2016). A neveléstudomány diszciplína jellemzőinek változásai a sztálini diktatúra időszakában. V: A. Németh, I. Garai in A. Szabó Zoltán (ur.). *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában*. Budapest: Gondolat Kiadó, str. 7–118.
- Németh, A., Biro, S. H. in Garai, I. (ur.). (2015). *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Németh, A. in Garai, I. (2017). Disciplinary changes of science education in Hungary in the era of Stalinist dictatorship. *Pedagogika*, 67, št. 4, str. 431–442.
- Németh, A. in Biró, Z. H. (ur.). (2009). *A magyar neveléstudomány a 20. század második felében*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Protner, E. in Vidmar, T. (2016). History and contemporary challenges of the study of pedagogy in the countries of the former Yugoslavia. *Sodobna pedagogika*, 67, št. 3, str. 6–12.
- Romsics, I. (2004). *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Stichweh, R. (1994). *Wissenschaft, Universität, Professionen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Šušnjara, S. (2016). Pedagogy of Bosnia and Herzegovina between past and future. *Sodobna pedagogika*, 67, št 3, str. 86–103.
- Tenorth, H.-E. in Horn, K.-P. (2001). *Erziehungswissenschaft in Deutschland in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. V: K.-P. Horn (ur.). *Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa. Aufklärerische Traditionen – deutscher Einfluß – nationale Eigenständigkeit*. Budapest: Osiris Kiadó, str. 176–191.
- Tóth, T. (2001). *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatási tanulmányok*. Budapest: Professzorok Háza.
- Vidmar, T. (2016). Pedagogy at the University of Ljubljana from its founding to the beginning of the 1950s. *Sodobna pedagogika*, 67, št. 3, str. 36–52.
- Voegelin, E. (1938/1993). *Die politischen Religionen*. Wien: Bermann-Fischer.

- Vujisić Živković, N. in Spasenović, V. (2016). The development of pedagogy as an academic discipline in Serbia – between scientific and vocational needs. *Sodobna pedagogika*, 67, št. 3, str. 70–85.
- Wagner, P., Wittrock, B. in Whitley, R. P. (ur.). (1991). *Discourses on Society. The Shaping of the Social Science Disciplines*. Dordrecht: Kluwer.
- Zorić, V. (2016). Establishment, work and prospective development of the department of pedagogy in Montenegro. *Sodobna pedagogika*, 67, št. 3, str. 104–123.

